

АРДЧИЛЛЫН ОНОЛ, ПРАКТИК**ИРГЭДИЙН УЛС ТӨРИЙН МЭДЛЭГ, БОЛОВСРОЛЫН НИЙГЭМД
ГҮЙЦЭТГЭХ ҮҮРЭГ, АЧ ХОЛБОГДОЛ****Ц.БАТБОЛД***Доктор, дэд профессор, МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,**Улс төр судлалын тэнхим***Д.ОТГОНЧИМЭГ***Улс төр судлалын тэнхимийн докторант*

Түлхүүр үг: Хувь хүн, бие хүн, улс төрийн мэдлэг, албан ёсны ба албан ёсны бус боловсролын тогтолцоо, улс төрийн ухамсар, улс төрийн нийгэмшилт, улс төрийн соёл, улс төрийн оролцоо,

Товч агуулга: Уг өгүүлэлд орчин үеийн ардчилсан дэглэмтэй улс орнуудад засаг төрөө сонгож байгуулах, улс төрийн асуудлыг шийдвэрлэхэд иргэдийн улс төрийн мэдлэг, боловсрол, ухамсар, соёл, нийгэмшилт нь ямар үүрэг гүйцэтгэдэг болон түүний ач холбогдолыг тодорхойлох зорилго тавьсан болно.

Abstract: In this article shows that to establish to select the government in the modern democratic countries. In order to resolve the political issues, citizens 'political awareness, reviews, culture, socialization are fulfilled to determine their importance role in the society.

Хүн төрөлхтний нийгмийн харилцаанд улс төрийн мэдлэг, тэр дундаа улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэг чухал байр суурь эзэлдэг бөгөөд нийгмийн амьдралд улс төрийн мэдлэгийн гүйцэтгэж ирсэн болон одоо гүйцэтгэж буй үүрэг улам өсч байна. Соёл иргэншлийн бүхий л түүхийн туршид улс орон, ард түмний хувь заяа, тэрчлэн хувь хүний өдөр тутмын амьдралд ч улс төр чухал нөлөө үзүүлж ирсэн. Шинжлэх ухааны онол дахь улс төрийн мөн чанарын талаарх маргаан нь бодит улс төрийн үйл ажиллагааны мөн чанарын тухай маргаантай холбогддог. Эртний оюуны судалгаануудын нэг болох улс төр нь хууль, түүх, философийн гарал үүсэлтэй салшгүй холбоотой. Улс төрийн үндсэн зорилгыг анхны хүний нийгэм үүсэх үндсийг бий болгох явдал байсан гэж үздэг. Улс төр бол “засаглан захирамжлах нутаг дэвсгэр дээр янз бүрийн хэсэг бүлгүүд, янз бүрийн ашиг сонирхол, янз бүрийн уламжлал зэрэгцэн оршдог явдлыг хүлээн авсанаас үүдсэн үйл ажиллагаа юм.”¹¹²

Хүмүүс улс төрд оролцохгүйгээр сайхан амьдрах боломж, эрт үес эдүгээ хүртэл тэр бүр байсангүй. Тиймээс ч Аристотель хүний антропологи мөн чанарыг шинжлэн үзээд “хүн бол улс төрийн амьтан” хэмээн тодорхойлжээ. Хүмүүс нийгмээр амьдрах нь улс төрийн харилцаанд зайлшгүй орно гэсэн үг юм. Аристотелийн үзэж байснаар “улс төр гэдэг бол төрийн бүх ажил хэрэг... төгөлдөр сайхан амьдрал зохиоход чиглэгдсэн нийт иргэний харьцахуй юм. Энэ бол улс төрийн харьцахуй. Иймд улс төр бол хамтын үйл ажиллагаа мөн. Улс төрийн зорилго нь нийтийн сайн сайхан байдлыг хангах явдал юм. Улс төр гэдэг бол бүх нийтийн тэгш ёсыг хэрэгжүүлэх зорилго бүхий хамт нийтийн үйл ажиллагаа юм.”¹¹³ Тухайлбал, амьдралын бодитой асуудлууд ойрын хүмүүс, цаашилбал нийт хүн төрөлхтөнд хэрхэн нөлөөлөх вэ гэдэгт санаа зовсноос болж улс төрөөр хөөцөлддөг хүмүүс бий. Зарим нь улс төр бол хувь хүн, хэсэг бүлгүүдийг өөд өөдөөс нь турхирдаг, эсвэл эрх мэдлээ урвуулан ашиглах, луйвардах, төөрөгдүүлэх, урван тэрслэх, хүч хэрэглэхэд хүргэдэг гэж итгэснээс түүнийг жигшин үздэг. Мөн амьдралд нь хэрэгцээтэй зүйлтэй огт холбогдолгүй учраас улс төр тэдэнд ердөө ч хүртээлгүй, уйтгартай санагддаг гэж боддог хүмүүс ч байдаг. Эдгээр хандлага нэг бүр улс төрийн тухай үнэний үр агуулдаг. Үнэхээр бидний ихэнхийн улс төрийн хандлагад эдгээр бүх мэдрэмж ямар нэг хэмжээгээр оролцож, харин тэдгээрийн хувь харьцаа цаг үе, үйл явдлаас хамааран өөрчлөгдөж байдаг ажээ.

Нийгэм бол бүгдийг багтаасан социал систем. Нийгэмд хамаарах бүхэн нэг талаасаа улс төрийн байх агаад бүгд цаад утгаараа улс төрийн бодлогоос гадуур байх боломжгүй.¹¹⁴ Гарольд Лассуэлл “Улс төрийн бодлогыг хэрэгжүүлэх үйл явц, механизмыг ойлгож таньж мэдэх боломж мөн улс төрийн рационал шийдвэр гаргахад шаардагдах тодорхой онолын хандлага, эмпирик баримт сэлтийг бүрдүүлж өгдөг утгаараа бүх шинжлэх ухаан улс төрийн шинжлэх ухаантай холбогдож байдаг”¹¹⁵ гэжээ. Улс төр нь хувь хүний амьдралын өөдлөн дэвжих, уруудан доройтох боломж нөхцлийг тодорхойлдогос хүмүүс түүнд оролцож байдаг. Г.Лассуэлл

¹¹² Bernard Crick, 1964, In Defense of Politics, Baltimore, Maryland: Penguin Books, p.18.

¹¹³ Аристотель. Улс төр.УБ., 2006.11,17, 28 -р тал.

¹¹⁴ Г.Цэнд-Аюуш. Улс төрийн ухамсар: түүхэн судалгаа. УБ., 2012. х. 23.

¹¹⁵ Лассуэлл.Г. Психопатология и политика. Чикаго.1930. с.123.

улс төрийг “хэн юуг хэзээ яаж хүртэж байна вэ?” гэдгийг тогтоох үйл явц хэмээн товч тодорхойлсон бол, Дэвид Истон улс төрийг ердөө “нийгмийн баялаг, үнэт зүйлсийг албадан байршуулах үйл явц” гэж үзжээ. Гэхдээ улс төр бол зөрчилдөөн ба хамтран ажиллахтай нягт холбоотой. Өөрөөр хэлбэл, ялгаатай үзэл бодлын өрсөлдөөн, янз бүрийн ашиг сонирхлын эсэргүүцэл, тэмцэл зэргээр хүмүүсийн хэрхэн амьдрах зарчмыг хүлээн зөвшөөрөх эсвэл үл зөвшөөрдөг үйл явц юм. Энэ утгаараа улс төр хүмүүст олон нүүр гаргаж, сайн сайхныг ч, бас муу муухайг ч авчрах хүч болж чадна.

Улс төрийн гол цөм нь юуны түрүүнд өөрийнхөө хийгээд бусдын талаар чухал шийдвэр гаргадаг хувь хүн, хэсэг бүлэг болон тэдэнд эрх мэдэл олгон ажиллуулж буй засаглалын институцийн мөн чанараас хамааралтай. Хүмүүс түүнийг мэддэг ч эдгээр дүрэм журмуудын нөлөөлөл болон түүнийг дагаж мөрдөх зэргээс үүдэн тэд бусадтайгаа хамтрах ёстой гэдгээ мэддэг. Энэ утгаараа улс төрийн шийдвэр нийтийн буюу нийгмийн гэсэнтэй дүйж очин, үргэлж ямар нэг нийтлэгийн хүрээнд гарч байдаг онцлогтой. Тодруулж хэлбэл, засаглалын шийдвэрүүд гагцхүү нийтийн эрх ашигтай холбогдож байж л улс төрийнх байдаг. Улс төр ямагт олон хүний эрх ашгийг хөндөж, үр дагавар нь олон хүнд мэдрэгдэж байдаг.

Гэхдээ сонголт бүр, шийдвэр бүхэн улс төрийнх байдаггүй. Гэр бүл дотор, найз нөхдийн хүрээнд, сайн дурын байгууллагад болж байгаа бүхэн ихэвчлэн хувийн хүрээнд хамаарагдана. Энэ хүрээний үйлдлүүд сайн дурын, дэглэж журамлагдаагүй шинжтэй, тухайн бүлгээс гадагш хэнд ч холбогдолгүй байна. Энэ утгаар нь авч үзвэл бүх шийдвэр нийтийнх байдаггүй. Либерал нийгэмд хүмүүсийн хувийн амьдралын хүрээ нийтийн хүрээг шахсан байдаг. Өөрөөр хэлбэл, хувь хүн түүний хамаарагдах сонирхлын бүлгүүд нийгмийн амьдралын хувь заяа, түүний улс төрийн шийдвэрийг өөртөө тааламжтайгаар хувьсган өөрчлөхөөр өрсөлдөн тэмцэлдэж байдаг.

Орчин үеийн улс орнуудад ихэнхдээ ардчилсан дэглэм тогтож, тэдгээрийн нийгэм, улс төрийн асуудлыг шийдвэрлэх улс төрийн мэдлэг, чадвар бүхий хүмүүсийг сонгох болон улс төрийн үйл явц, шийдвэрт оролцож дуу хоолойгоо илэрхийлэх нь иргэдийн улс төрийн мэдлэгтэй улам бүр салшгүй холбоотой болсоор байна. Ардчилсан засаглалын сонгодог илэрхийлэл нь Абрахам Линкольний хэлсэнээр “ард түмний төлөөх, ард түмний өөрсдийнх нь, ард түмний засаглал” юм. Энэ утгаараа ард түмэн төр, засгаа байгуулах сонгуульд идэвхтэй оролцож сонголтгоо хийдэг. Гэтэл сонгогчдын улс төрийн мэдлэг, боловсрол дорой байх нь сонгуулийг нэг ёсны эрх баригчдын улс төрийн ээлжит “тоглоом” болгон хувиргахад хүргэдэг гэсэн судлаачдын шүүмжлэл тасардаггүй. Эндээс иргэд, сонгогчдын улс төрийн мэдлэг, боловсрол ардчилсан төр, засаглалтай нийгэмд чухал ач холбогдолтой болох нь тодорхой харагдана.

Иймд ардчилсан дэглэм дэх сонгогч бүр улс төрийн мэдлэг боловсрол, соёлтой, хувийн болон нийгмийн хариуцлагаа ухамсарлаж төлөвшсөн хувь хүн ба бие хүн байх шаардлага зүй ёсоор тулгардаг. С.И.Ожеговын “Орос хэлний тайлбар толь”-д хувь хүн буюу бодгаль гэдэг нь тусдаа хүн, амьд организм гэсэн үг бөгөөд хувь хүн бол бусад хүмүүсийн дунд тусдаа байгаа бие хүн; бие хүн гэдэг нь ямар нэгэн шинж чанар агуулсан хүн, утга учиртай этгээд; хүн гэдэг бол нийгмийн нэгэн гишүүн гэж тайлбарласан байна. “Философийн нэвтэрхий толь”-д бие хүн гэдгийг *нэгдүгээрт, хувь хүний нийгмийн харилцаа ба ухамсарт үйл ажиллагааны субъект болохын хувьд, хоёрдугаарт, хувь хүнийг ямар нэгэн нийгэм ба хэсэг бүлгийн гишүүн болохыг тодорхойлох, нийгэмд чухал ач холбогдол бүхий шинж чанаруудын тогтсон систем гэж ойлгоно гэсэн байна.*

Гэвч өнөөгийн ардчилсан засаглалтай улс орнуудад улс төрийн онол, сургаал номлол, үзэл сурталд төдийгүй нийгмийн амьдралын хүрээнд ч хүний тухай асуудлыг өөр өөрөөр авч үзэж үнэлэлт дүгнэлт өгөх хандлага хадгалагдсаар байна. Тухайлбал, либерал үзэл сурталд хүнийг ёс суртахууны хувьд бие даасан хувь хүн хэмээдэг бол, зүүний үзэл суртлын чиг хандлагад хүн бол тухайн нийгмийн харилцааны бүтээгдэхүүн буюу нийгмийн үүрэг, хариуцлагаа ухамсарласанаар бие хүн болж төлөвшдөг гэж үздэг. Либералууд улс орны хөгжил дэвшил, түүний соёл иргэншлийн түүх нь альтруизм буюу өөрийгөө золиослох үзэл дээр бус, харин эгоизм буюу өөрийгөө бодох үзэл дээр тулгуурласаар ирсэн гэж тайлбарладаг. Айн Рэнд «Хүний жинхэнэ мөн чанар нь индивидуалист (хувь хүн өөрийнхөө төлөө амьдардаг гэдэг үзэл) байх явдал юм. Үүнээс ичээд байх юм юу ч байхгүй. ...Бид эгоист болон индивидуалистуудыг өөрийн өчүүхэн хэргцээгээ хангаж чадахгүй, зориг зүрхгүй, авьяас чадваргүй сул дорой хэн нэгэнтэй хольж хутган эндүүрсэн ойлголттой байж болохгүй. ...Хүн бусдынхаа төлөө хийж чадах зөв бөгөөд сайн зүйл бол бусдын хэрэгт оролцохгүй байх явдал юм»¹¹⁶ гэжээ.

Харин зүүний хандлагад нийгэм бол хүмүүсийн органик нэгдэл бөгөөд хувь хүн нь нийгмийн харилцаанд орохдоо гэр бүл, сургууль соёл, ажил хөдөлмөр гэх зэрэг олон хүчин зүйлээр дамжиж ёс суртахууны хүмүүжил, мэдлэг боловсрол, дадлага туршлага эзэмшиж, нийгмийн үүргээ биелүүлж чадах бие хүн болон төлөвшдөг гэж үздэг. К. Маркс “...Хүний мөн чанар бол нийгмийн харилцааны цогцолбор мөн”¹¹⁷ гэжээ. “Хүн бол нийгмийн амьтан бөгөөд тэр нь бие хүний хувьд зөвхөн нийгмийн дотор л хөгжиж чадна. Хүн нийгмийн тодорхой орчинд амьдардаг. Тэр нь гэр бүлийн гишүүн, ямар нэг анги буюу нийгмийн давхраа, аль нэг үндэстний төлөөлөгч байдаг. Түүний бүхий л амьдрал хүмүүстэй харилцах үргэлжийн харилцаа, хамт олон, нийгмийн дотор өрнөдөг. Хүмүүсийн амьдралын нөхцөл тэдний ашиг сонирхол, ертенцийг үзэх үзэл, ёс суртахууныг тодорхойлдог.”¹¹⁸

Гэсэн хэдий ч ардчилсан засаглал нь нийгэм дэх плюрализм (олон ургальч үзэл)-ийг хүлээн зөвшөөрдөг учраас хувь хүний ёс суртахууны бие даасан байдал болон бие хүний хүмүүжил, ёс суртахууны төлөвшилтийн асуудлуудын аль алин нь тухайн нийгмийн улс төрийн ухамсартай холбогдоно. Улс төрийн ухамсар нь “...

¹¹⁶ Den Uyl, Douglas & Rasmussen, Douglas. The Philosophic Thought of Ayn Rand. Chicago: 1986. University of Illinois Press

¹¹⁷ К. Маркс, Ф. Энгельс. Түүвэр зохиол, 1 дүгээр боть, УБ., 1969, 1 дахь тал

¹¹⁸ Ред. С.Норовсамбуу, С.Пүрэв, Д.Содномгомбо. Шинжлэх ухааны коммунизм. УБ., 1988. х 398

аливаа хүн улс төрийн орчинд амьдарч, улмаар тэрхүү орчинд тодорхой үүрэг гүйцэтгэж, эрх баригчидтай харилцаж, эрх үүргээ хэрэгжүүлж хариуцлага хүлээх чадварыг тодорхойлдог оюуны чадамжийн бүрдэл цогц юм.”¹¹⁹ Нийгмийн амьдралын хөгжил дэвшил, хямрал тэмцэл, зогсонги байдал зэрэг нь хүмүүсийн улс төрийн ухамсарт янз бүрийн өөрчлөлтийг авч ирдэг. Тухайлбал, “нийгэмд хямралт байдал үүссэн үед үүнээс гарах гэж эрх баригчид оролдохдоо тооцоогүй амлалтууд дэвшүүлж, үүний биелэлт нь удаашрахлаар хүмүүсийн хүлээлт, дургүйцлийг өдөөж олон түмний улс төрийн ухамсрыг доод төвшин рүү татан оруулдаг”¹²⁰ байна. Тухайлбал, Зүүн Ази болон Латин Америкийн цөөнгүй улс орнууд хямралт нөхцлийн дунд ардчиллаас ухарч, авторитар дарангуйллын дэглэмийг тогтоож байсан бөгөөд хожим нь тэдгээр улсуудын ихэнх нь ардчиллыг сэргээн тогтоосон юм. Энэ нь нэг талаар иргэдийн улс төрийн мэдлэг боловсрол дорой, ардчилал, хүний эрх, эрх чөлөө, иргэний эрх, үүргийн талаарх ойлголт сул байгаатай холбоотой юм.

Улс төрийн мэдлэг бол хүний танин мэдэхүйн үйл ажиллагааны үр дүнг оршин тогтнох нийгмийн системтэй холбож буй хэлбэр юм. Ард түмний улс төрийн мэдлэг нь нийгмийн харилцаанд үүссэн янз бүрийн асуудлыг шийдвэрлэх, түүнийг үр ашигтай, зохион байгуулахад тусалдаг. Улс төрийн мэдлэг нь өргөн утгаараа улс төрийн үзэгдэл, үйл явцын талаарх ойлголт, үзэл санаа хэлбэрээр бодит байдлын дүр төрх юм. Харин явцуу утгаар улс төрийн мэдлэг нь тодорхой ажлын талаарх шалгуур, мэдээлэл болж өгдөг төдийгүй шийдвэрлэх чадварт итгэлтэй хандах ойлголтын үүрэг гүйцэтгэн өөрсдийн зорилгодоо хүрэхийн тулд ашиглах хэрэгсэл болдог. Францын нийгмийн зүтгэлтэн Анри Барбюс (1873-1935) “улс төрийн шинжлэх ухааны судалгаанд улс төрийн боловсролыг орхигдуулж болохгүй” хэмээн онцолсон төдийгүй “энэ нь төрийн үзэл санаа, үйл ажиллагааны талаарх хүн төрөлхтний хэл юм” гэжээ.

Иргэдийн нийгэм, улс төрийн мэдлэгийг ерөнхийд нь ердийн мэдлэг, шинжлэх ухааны мэдлэг гэж хувааж болно. Улс төрийн талаарх ердийн мэдлэг бол уламжлал, билэг тэмдэг, итгэл үнэмшил, сүсэг бишрэл, хувийн туршлага гэх зэрэг хүчин зүйлстэй холбоотой өдөр тутмын практик үйл ажиллагааны нийтлэг мэдрэмжээс бүрдэнэ. Энэ нь хүн төрөлхтний түүхийн үе шат бүрт оршиж байсан янз бүрийн шинж чанартай улс төрийн харилцааны бодит байдлын талаарх үндсэн мэдээлэл бүрдэх үйл явц юм. Улс төрийн талаарх иргэдийн ердийн мэдлэг нь албан бус батлагдаагүй, бичигдээгүй хэм хэмжээ зэргээс хамаарсан энгийн мэдлэг бөгөөд хүний өдөр тутмын зан үйл, алсын харааны чиг баримжааны үндэс суурь болж байдаг ч ихэвчлэн алдаа, зөрчилтэй байдаг. Ийм шинж чанартай улс төрийн талаарх ердийн мэдлэг нь ихэвчлэн практик улс төрийн үйл явцын үр дүнд олон нийтийн улс төрийн мэдлэг болж хувирдаг байна.

Хүмүүсийн энгийн өдөр тутмын амьдралаас тодорхойлогдсон ердийн мэдлэгийг хоёр төрөлд хувааж болно. Энэ нь ердийн практик мэдлэг ба хэт хялбаршуулсан тайлбарт уламжлалт мэдлэг юм. Ердийн практик мэдлэг нь уламжлал болон өдөр тутмын практик амьдрал, улс төрийн бодит үйл явцаас сургамж авсан мэдлэг байх бөгөөд реалист, прагматик, рационал хандлагад илүү тулгуурласан үйл байдал дахь нөхцөлт рефлексийн шинж чанартай мэдлэг юм.

Хэт хялбаршуулсан уламжлалт мэдлэг нь ямар нэг баримт нотолгоогүй мэдээлэлд тулгуурлан логик гаргалгаа хэлбэрээр тайлбарлагдсан үнэн бус байж болох мэдлэг юм. Ийм мэдлэг нь ам дамжсан яриа, цуурхал, мухар сүсэг, хүсэл мөрөөдөл, уламжлалд тулгуурласан ойлголт зэрэг өнгөц мэдлэгийг улс төрийн үйл явц, үзэгдэлтэй холбон логик дүгнэлт өгсөнөөс үүдэн тайлбарлагдан гарч ирдэг. Өөрөөр хэлбэл, ирж буй мэдээллийг ойлгож хүлээж авах байдлыг логик ба дүрийн (сэтгэл хөдлөлийн), мэдрэмжийн (бие эрхтэнд ирж буй нөлөөлөл), зөн билгийн (хоосон дүрслэлд төвлөрөх) гэсэн төрлүүдээр бий болгодог ердийн мэдлэг юм. Ийм мэдлэгийг улс төрчид олон нийтэд санаатай, санаагүй хэлбэрээр төлөвшүүлэн өөрсдийн зорилгоо дэмжүүлэх хэлбэрээр ашиглах нь түгээмэл байдаг.

Улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэг бол тусгайлан боловсруулсан ойлголт, хэллэгүүдээр томъёологдсон бодит байдал, үзэгдэл, үйл явцын объектив, субъектив хууль, зүй тогтлууд, тэдгээрийн нотолгоо, баталгаа бүхий үндэслэл дүгнэлтүүд бөгөөд хүн төрөлхтний улс төрийн харилцааны оюуны болон практик үйл ажиллагааны бодит үр дүн юм. Хүмүүсийн нийгмийн амьдрал дахь улс төрийн харилцааны объектив, субъектив харилцан шүтэлцээ бүхий “үнэн” зөв мэдлэгийн тогтолцоог бүтээснээр улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэг бий болдог. Орчин үеийн улс төрийн шинжлэх ухааны судалгааны янз бүрийн арга хэрэгсэлүүд нь улс төрийн үзэгдэл, үйл явц тэдгээрийн хувьсал хөгжлийн тухай тодорхой бодит баримт мэдээлэлд тулгуурлан задлан шинжилсэн дүгнэлтээр нийгмийн амьдралыг оновчтой зохицуулах мэдлэгийг бий болгох зорилгод захирагдана. Улс төрийн мэдлэгийн хүрээнд улс төрийн үйл явцад идэвхтэй оролцогчид төрийн удирдлагын механизмыг ашиглан зөвшөөрөл ба хязгаарлалт тогтоон зохицуулах, улс төрийн хүсэл зорилгыг үндэслэн бий болгож, улс төрийн байгуулал, институт, хэм хэмжээ ба үзэгдлүүдэд үнэлгээ өгч хүмүүсийн улс төрийн үйл байдлын зохистой хэв загварыг тодорхойлж байдаг. Энэ утгаараа улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэг зөвхөн үнэний тухай мэдээлэх үүрэгтэй.

Улс төрийн мэдлэгийн зарим бүрэлдэхүүн хэсэг нь түүнийг хүмүүс хүлээн зөвшөөрөх явдлаас хамаардаг гэсэн хандлага байдаг. Энэ нь уг мэдлэгийг туйлын харьцангуй шинжтэй гэсэн хэрэг биш юм. Учир нь хүмүүсийн ухамсрын түвшин улс төрийн аль нэг онол, үзэл санааг хүлээн авах эсэх нь эцсийн дүндээ нийгэм, эдийн засаг, соёл боловсрол, нийгмийн амьдралын хөгжлөөс хамаарах төдийгүй бодит улс төрийн үйл явцаас ихээхэн шалтгаалдаг. Өөрөөр хэлбэл, тухайн нийгмийн улс төрийн үйл явцыг хүмүүс хэрхэн хүлээн авах нь түүний тайлбар болон бодит үр дүнтэй илүү холбоотой.

¹¹⁹ С.Болд. Улс төрийн ухамсар. Шинэ толь. УБ., 1998, №1 21-р тал

¹²⁰ Г.Цэнд-Аюуш. Улс төрийн ухамсар: түүхэн судалгаа. УБ., 2012. х. 46.

Улс төрийн үйл явцыг ард түмэнд хэрхэн тайлбарлаж таниулахаас хамаарч улс төрийн мэдлэгийн асуудал чухлаар тавигддаг. Энэ үйл явцыг эрх баригч төр засаглал, улс төрийн сөрөг хүчнүүд, иргэний нийгмийн байгууллагууд, эрдэмтэн судлаачид зэрэг олон субъектууд өөр өөр байр суурьнаас тайлбарлана. Чухам энэ нөхцөлд иргэдийн улс төрийн суурь мэдлэг үүнийг ялгаж тунгаан зөв байр суурийг олж дэмжих шаардлага тулгардаг. Ардчилсан нийгэмд иргэд засаг, төрөө өөрсдөө сонгон байгуулж, хяналтаа тавих ёстой бөгөөд энэ нөхцөлд тэдэнд улс төрийн шинжлэх ухааны суурь мэдлэг зайлшгүй шаардлагатай болж ирдэг. Энэ утгаар улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэгийн үндсийг дэлхийн ихэнх улс орнууд их дээд сургуулийн суурь хөтөлбөрт оруулж өгөн улс төрийн боловсролыг оюутан залуучуудад эзэмшүүлдэг. Орчин үеийн өндөр хөгжилтэй ардчилсан засаглалтай улс орнуудын иргэдийн ихэнх хувийг дундаж давхрага эзлэх болсон. Энэ нь тэдгээр дунд ангийнхан бараг бүгд албан ёсны дээд боловсрол эзэмшсэн байдаг гэсэн үг бөгөөд энэ хүрээнд улс төрийн шинжлэх ухааны суурь ойлголт, мэдлэгийг их дээд сургуулиар олж авсан байдаг.

Орчин үеийн нийгмүүдийн соёл иргэншлийн хөгжлийн түвшин дээшлэхийн хэрээр дэлхийн ард түмнүүд ардчилсан засаг төрийн тогтолцоонд улам бүр татагдан орсоор байна. Өөрөөр хэлбэл, хүмүүсийн ухамсар, амьдралын түвшний дээшлэлт нь улс төрийн соёлтой холбоотойгоор улс төрийн харилцаа, хэм хэмжээний бодит байдлыг илүү нээлттэй болгож иргэдийн өөрсдийнх нь хяналт тогтоохыг хүсэмжлэх хандлага нэмэгдсээр байна. Авторитар, тоталитар дэглэмийн үед ард түмэнд дэвшилтэт хэмээн хүчээр тулган хүлээлгэсэн нэг үзэл баримтлал, үнэт зүйлс, дэг журам тэдний хувьд улс төрийн үнэн биш байдаг нь батлагдсан зүйл. Харин ардчиллын нөхцөлд олон ургалч үзэл баримтлал, үнэт зүйлсүүд нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага болон урган гардаг. Учир нь тэдгээр үзэл баримтлал, үнэт зүйлсийн алийг нь хэзээ, хэрхэн ашиглах нь иргэд сонгогчдын улс төрийн норматив мэдлэгийн хүрээг зайлшгүй шаарддаг зүйл юм. Бодит нөхцөл байдлын хүрээнд хүмүүсийн чөлөөт сонголт, хийсвэр талархал дэмжлэгүүд улс төрийн норматив мэдлэггүйгээр улс төрийн үйл явцыг хааш нь ч эргүүлж мэднэ.

Улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэгийн нэгээхэн хэсэг нь норматив шинж чанартай байдаг бол түүний үндсэн хэсэг нь улс төрийн бодит үйл явц, үзэгдлийг үнэн зөв тусгаж, хүмүүсийн ухамсраас үл хамаарч байдаг. Өөрөөр хэлбэл, судлаачид эмпирик баримт сэлтэд тулгуурлан үнэнийг магадлан шалгаж тогтоосоноор тухайн үзэгдэл, үйл явцын бодит үнэнийг илрүүлэх зорилго тавьж ажилладаг. Энэ нь улс төрийн үйл явцад бодит үнэн зөв үнэлэлт, дүгнэлт өгөөд зогсохгүй тэдгээрийн ирээдүйн талаарх таамаглал, прогнозыг бий болгодог. Үүний тулд судлаачид улс төрийн шинжлэх ухааны судалгааны аргуудыг хэрэглэж нэг адил үр дүнд хүрэх бололцоотой байдаг. Шинжлэх ухааны улс төрийн мэдлэг нь тодорхой үзэгдлүүдийг тайлбарлах, урьдчилан хэлэхэд чиглэгдэнэ. Улс төрийн объектив үнэн нь сонгуулийн үр дүн, олон нийтийн санал асуулга, бодит үзэгдэл үйл явц, улс төрийн мэдээ баримтууд, мөн хандлага байдлаар илэрдэг улс төрийн зүй тогтлууд юм. Энэ нь улс төрийн талаарх хүмүүсийн ердийн мэдлэгийн түвшнээс өөр юм. Улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэгийг хүмүүст ойлгуулж, мэдрүүлэх нь тийм ч хялбар бус ажил. Харин их дээд сургуулиар дамжин улс төрийн суурь боловсрол эзэмшсэн хүмүүст ойлгуулах нь харьцангуй хялбар байж магадгүй.

Улс төрийн шинжлэх ухаан нь хүн төрөлхтний нийтлэг үнэт зүйлсийг иш үндэс болгон улс төрийн байгууллыг үнэлэн цэгнэж, хамгийн сайн, хамгийн үр ашигтай улс төрийн институт, удирдлагын арга барилыг эрж хайдаг. Иймээс ч янз бүрийн улс төрийн онолыг үнэн үү эсвэл хуурамч уу гэхээс илүү сайн ба муу, нийгэмд ашигтай эсвэл хортой, энэрэнгүй ба энэрэнгүй бус, дэвшилтэт ба харгис гэж үнэлдэг. Тэдгээрийн үнэн магадлалт чанар нь хүмүүсийн хоорондын гэрээний хүлээн зөвшөөрөх, үнэлэх явцаас хамаарах бөгөөд энэ нь тэдний улс төрийн мэдлэг, туршлагатай холбоотой. Тиймээс иргэдийн улс төрийн мэдлэг нь мэдээлэл, хууль, дүрэм журам, улс төрийн үзэгдэл, үйл явцын объектив шинж чанар, улс төрийн субъектүүдийн хийсвэр болон бодит сэтгэлгээний хэв маяг, шинжлэх ухааны онолын болон эмпирик мэдээлэл, практик суурь мэдлэг зэргээс бүрддэг. “Онолын мэдлэг нь хоорондоо уялдаа холбоо бүхий системлэг мэдлэг... бол ...ажиглалт, сорилт, баримт болон тоон мэдээллүүдээс олж авсан мэдлэгийг эмпирик”¹²¹ мэдлэг гэнэ.

Мэдээлэл болон мэдлэгийн гол ялгаа нь тэдгээрийн бүтэц, үйл ажиллагаа, шийдвэр гаргах үйл явцад өөрчлөлт гарахад хүргэж болох шинэ баримт, суурь ойлголт сэтгэлгээ, шинэ үзэл баримтлалтай холбоотой. Өөрөөр хэлбэл, улс төрийн мэдлэг бол улс төрийн үзэгдэл үйл явцын талаарх төлөвшсөн ойлголт байдаг бол, улс төрийн мэдээлэл нь мэдлэгийг өөрчлөх, баталгаажуулах аль эсвэл хэрхэхийг шийдэж чадахгүй байдалд оруулсан төвөгтэй сонголтыг байнга авч ирдэг.

Ардчилсан улс орнуудад улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэг, боловсрол хүн амыг улс төрийн талаар нийгэмшүүлэх, тэдний иргэнлэг шинж, ардчилсан улс төрийн соёлыг төлөвшүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэж байна. Ардчилсан засаглал нь улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэг, боловсролоор дамжуулан иргэдийн улс төрийн оролцоо, идэвхийг нэмэгдүүлсэнээр тэдний улс төрийн мэдлэгийг нэмэгдүүлээд зогсохгүй засаглалын шийдвэр, хэрэгжилтийг оновчтой болгох өдөөн-зохицуулалтын үүрэг гүйцэтгэн, улс төрийн үйл байдалд шууд нөлөө үзүүлж байдаг. Үүний тулд ардчилал нь олонхийг төлөөлсөн засаглалд тулгуурладаг. Тиймээс ардчилсан засаглал нь иргэд, сонгогчдоос улс төрийн тодорхой мэдлэг боловсролын шалгуурыг байнга шаардаж байдаг онцлогтой.

Үүнд:

- Улс төрийн боловсрол: - Иргэд сонгуулиас сонгуулийн хооронд улс төрийн мэдлэг, туршлага хуримтлуулах нь орчин үеийн хурдтай өөрчлөгдөж буй нийгмийн шаардлагыг тэр бүр хангаж чадахгүйд хүрч байна. Иргэд, сонгогчид улс төрийн ерөнхий суурь мэдлэг, боловсролгүйгээр сонголт хийх нь сугалаа сугалахтай адил бөгөөд тэдний тодорхой мэдлэггүй сонголт аз сорисон туршилт

¹²¹ Ц.Батболд. Бюрократ онолын үндэс. УБ., 2013. х. 29

мэт байж болохгүй. Учир нь сонгогчид ихэнхдээ улс төрийн элдэв манипуляц, PR-т хялбар автаж, алдаатай сонголт хийснээр амьдрал хувь заяа нь дордох явдал түгээмэл тохиолддог. Тиймээс иргэдэд улс төрийн суурь боловсрол олгох нь ардчилсан нийгмийн зайлшгүй шаардлага мөн;

- Улс төрийн хариуцлага: - Иргэд, сонгогчид нэгэнт сонгосон л бол, сонголтынхоо хариуцлагыг дараагийн сонгууль хүртэл хүлээх ёстой бөгөөд эс тэгвэл тоглоомын дүрэм зөрчигдөж, хувийн хариуцлагагүй, тэвчээргүй, замбараагүй, нийгэмшилтгүй, хууль дүрэмгүй анархизм ноёрхох болж, Томас Гоббсын хэлснээр “бүхний эсрэг, бүхний дайны байдал” үүсч болох юм. Нөгөө талаар тэсвэрлэхийн аргагүй засаглалыг хугацаанаас нь өмнө солих “шалгуур” механизмтай байх нь зүйд нийцнэ;
- Улс төрийн соёл: - улс төрийн үйл явцад оролцох иргэдийн оролцоо хүчирхийлэл, хүмүүнлэг бус явдлаас ангид улс төрийн оролцооны соёлыг төлөвшүүлсэн хэлэлцүүлэг, форум, төлөөлөл зэрэг шаардлага, дэмжлэг, зөвшилцөлийн олон механизмтай байх нь орчин үеийн глобальчлагдсан иргэншлийн шаардлага болж байна;
- Хүлээцтэй байх чанар: - Ардчиллын нөхцөлд олон урьгалыч үзэл, улс төрийн бодлогын альтернатив, эерэг, сөрөг мэдээллүүд байх нь зайлшгүй бөгөөд иргэд, сонгогчид мэдээлэлд хүлээцтэй хандаж сонголтоо зөв хийх нь чухал бөгөөд энэ нь ардчилсан нийгэм дэх иргэдийн өөрсдийнх нь харилцааны мөн чанарыг илэрхийлнэ;
- Өрсөлдөх чадвар: - Ардчилсан засаглал нь амьдрах чадвар бүхий дунд давхрагынханы эрх зүйт төр бөгөөд хэрэв нийгмийн гишүүдийн олонхийн амьжиргаа доод төвшинд байгаа нөхцөлд төрийн зохицуулалт, социал төрийн бодлогоор хүн амын олонхийг дундаж төвшинд хүргэж, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэхэд чиглэгдэнэ;

Иргэдийн улс төрийн боловсрол нь олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслэлийн мэдээллүүд ба улс төрийн бодит байдлыг харьцуулан улс төрийн шийдвэр, үйл явцад бодит оновчтой дүгнэлт хийх, зөв зохистой шийдвэрийг дэмжих, эсвэл буруу шийдвэрийг эсэргүүцэх зэрэг улс төрийн оролцоо бүхий нээлттэй нийгмийг төлөвшүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Иргэдийн улс төрийн боловсрол өндөр байгаа нөхцөлд тэд бодит байдлыг зөв тусгаж, бүтээлчээр зохион байгуулагдах үйл явцад дэмжлэг үзүүлэн засаглалын легитимийг бэхжүүлдэг. Тухайлбал, улс төрийн суурь боловсрол эзэмшсэн иргэд тухайн нөхцөлд улс төрчдийн гаргаж буй шийдвэрт үнэлэлт дүгнэлт өгч, шүүмжлэн засварлах чадвартай байдаг. Энэ нөхцөлд иргэдийн улс төрийн идэвх, оролцоо эрх баригчдын шийдвэрт нөлөө үзүүлж нийгэм, улс төрийн хүрээний томоохон алдаанаас сэргийлэх боломжийг олгож байдаг. Харин эсрэгээрээ буюу иргэдийн улс төрийн боловсролын түвшин доогуур байгаа нөхцөлд тэд улс төрчдийн гаргаж буй шийдвэрийн мөн чанарыг танихгүй бөгөөд ихэнх тохиолдолд улс төрчдийн хувь хүний мөн чанар, ёс суртахууныг илүү шүүмжилдэг байна. Энэ нөхцөлд улс төрчид иргэд, сонгогчдын өмнө төгс төгөлдөр хүн мэт жүжиг тавих бөгөөд далдуур ёс суртахуунгүй, явцуу ашиг сонирхолд үйлчилсэн шийдвэрийг гаргаж байдаг. Улс төрчдийн ийм үйлдлийг улс төрийн боловсролгүй иргэд тэр дор нь мэдэж чадахгүй бөгөөд асуудал хүндэрсэн, амьдрал дордсон нөхцөлд сая ойлгож эхэлдэг. Өөрөөр хэлбэл, улс төр, эдийн засгийн хямрал нүүрлэсэн нөхцөлд л хүссэн хүсээгүй ойлгох болно. Харамсалтай нь тэд хямарсан улс төр, эдийн засгийн тогтолцоог аврахын тулд хэн нэгэн дарангуйлагчийг хүсэмжилж эхэлдэг. Энэ бол дэлхийн олон орнуудын түүхэнд тохиолдож байсан үзэгдэл юм. Үүгээр иргэдийн улс төрийн боловсролын танин мэдэхүйн хандлагад үнэлэн цэгнэх үүрэг нь илэрч байдаг.

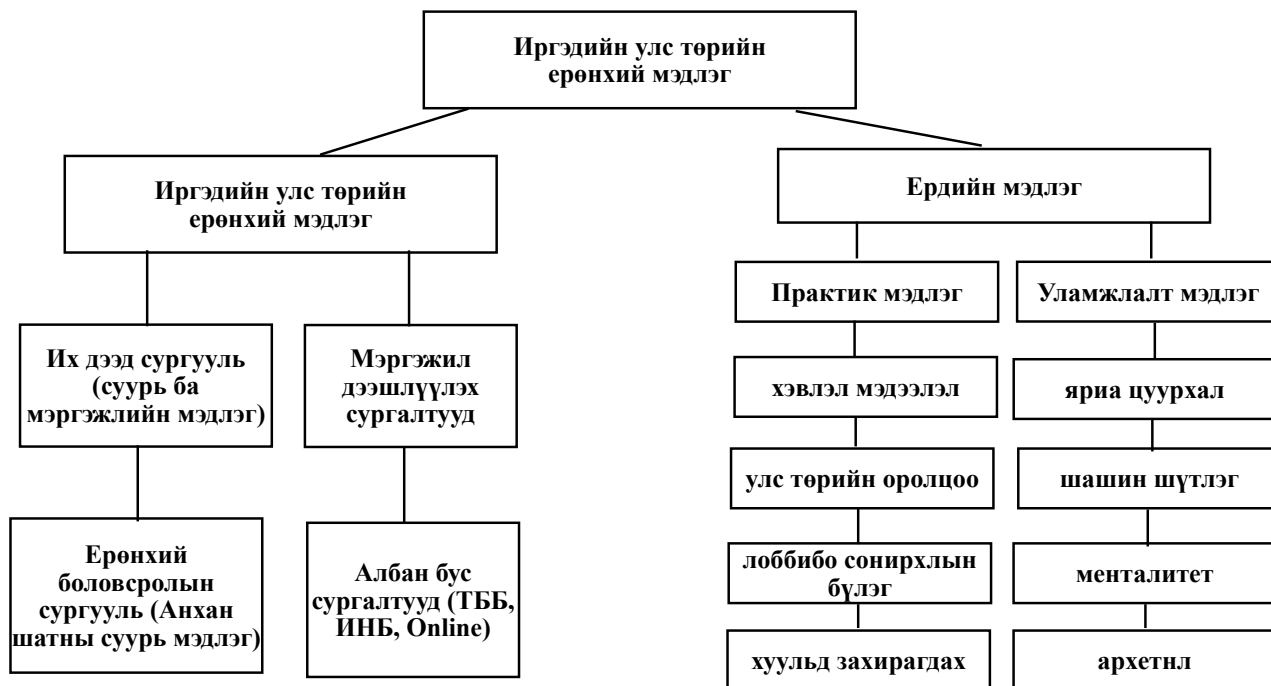
Өнөөдөр олон улсын хамтын нийгэмлэг улс төрийн тулгуур үндэс болсон нийт хүн төрөлхтний хүмүүнлэг үнэт зүйлс, хүнийг дээдлэх хэмжүүрийг хүлээн зөвшөөрч байгаа нь дэлхий дахины улс төрийн үйл явцад улс төрийн шинжлэх ухааны танин мэдэхүй, түүний үзүүлэх хүмүүнлэгийн идэвхтэй нөлөөг өргөжүүлж байна. Улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэг, зөвлөмжийг удирдлагын практик үйл ажиллагаанд хэрэглэх нь улс төрийн засаглалыг бүхэлд нь хүнлэг энэрэнгүй болгох зам мөн. Улс төрийн үйл явцын шинжлэх ухааны үндэслэл нь улс төрийн соёлын хөгжлийн төвшний нэн чухал үзүүлэлт юм. Улс төрийн шинжлэх ухаан улс төрийн амьдралыг тухайлбал, улс төрийн институт, улс төрийн харилцаа, улс төрийн удирдлагын шийдвэр, үйл байдал зэргийг үр ашигтай, оновчтой болгох үүрэг гүйцэтгэдэг. Уг шинжлэх ухаан улс төрийн өөрчлөлтийн онолын үндэс болдог бөгөөд улс төрийн аль нэг институтыг бий болгох, эсвэл үйл ажиллагааг нь зогсоохын зайлшгүйг үндэслэн төрийн удирдлагын оновчтой загвар, нийгэм улс төрийн зөрчил, мөргөлдөөнийг харьцангуй зохистой шийдвэрлэх технологийг боловсруулах үүрэг хүлээдэг.

Коммунист үзэл суртал дангаар ноёрхсон авторитар, тоталитар дэглэмтэй улс орнуудад улс төрийн боловсролыг нэг үзэл суртлын хүрээнд хязгаарлаж, албан ёсны боловсролын системээс гадна нам, үзэл суртлын бодлогоор нийгмийн бүх хүрээнд хатуу хяналттайгаар хүчээр төлөвшүүлэх оролдлогыг хийж ирсэн байдаг. Тухайлбал, энэ чиглэлээр монгол оронд нам, төр засгийн байгууллагуудаас ухуулга сурталчилгаа, ном зохиол болон хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, олон нийтийн байгууллагууд, боловсролын бүх шатны тогтолцоо зэрэг ашиглаж болох бүхий л чиглэлээр улс төрийн боловсрол олгож, коммунист бие хүнийг төлөвшүүлэх зорилт тавьж байсан. Эдгээр нь зөвхөн туйлширсан нэг үзэл суртлыг дэмжин нийгмийг хүн төрөлхтөний жам ёсны хөгжлөөс гажуудуулсан төдийгүй хувь хүний эрх, эрх чөлөө, хувийн өмч, нийгмийн давхражилт зэрэг байх ёстой олон үнэт зүйлсийг үгүйсгэснээр нийгмийн динамик шинжийг алдагдуулж системийг бүхэлд нь нурахад хүргэсэн.

Нийгмийн үнэт зүйлс, дадал чадвар болон мэдлэг бусдад дамжуулах албан ёсны үйл явцыг боловсрол гэж тодорхойлсон байдаг.¹²²Иргэдийн улс төрийн боловсрол, мэдлэгийг дээшлүүлэх үйл явц нь өнөөгийн ардчилсан улс орнуудад албан ёсны ба албан ёсны бус боловсролын тогтолцоо болон практик үйл ажиллагаагаар хэрэгжиж иржээ. Иргэдэд улс төрийн мэдлэгийг эзэмшүүлэх албан ёсны тогтолцоо нь боловсролын системээр дамжин хэрэгждэг бол, албан бус нь янз бүрийн төрийн бус байгууллага, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, ном зохиол болон иргэний нийгмийн идэвхжлээр хэрэгждэг байна. Албан ёсны боловсролын систем нь ерөнхий боловсролын сургуулиас эхлэн их дээд сургууль хүртэлх хугацаанд улс төрийн шинжлэх ухааны суурь мэдлэгийг иргэдэд олгодог. Тухайлбал, ерөнхий боловсролын сургууль нь суралцагч хүүхдүүддээ түүх, нийгэм судлалын хичээлүүдээр нийгмийн улс төрийн харилцаа, төр улсын талаарх албан ёсны хэм хэмжээг мэдлэгийг философи, эдийн засаг, хууль эрх зүйн анхан шатны мэдлэгтэй холбон танин мэдүүлэх үүргийг гүйцэтгэдэг. Их дээд сургуулиуд нийт оюутануудад ерөнхий суурь хичээлийн агуулгад улс төрийн шинжлэх ухааны үндсэн ойлголтуудыг заадаг бол, мэргэжлийн болон ахисан түвшний сургалтад тодорхой бүлэг оюутнуудад нарийвчлан мэргэшүүлэх, судалгаа шинжилгээний ажил хийх чадварт сургадаг боловсролын тогтолцоо юм. Улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэг нь оюутнуудад эртний болон өмнөх ба одоо цаг үеийн гүн ухаантнуудын янз бүрийн байр суурьнаас хандсан сэтгэлгээний үзэл номлол, онолын болон эмпирик баримтуудад тулгуурласан ойлголт, үзэл баримтлал, хандлага зэрэг танин мэдэхүйн категориудыг эзэмшүүлсэнээр нийгэм, улс төрийн үйл явцад бие даасан үнэлэлт, дүгнэлт өгч чадах боловсролтой иргэдийг төлөвшүүлэх үндсэн үүрэгтэй. Энэ нь орчин үеийн ардчилсан нийгэмд амьдарч байгаа иргэдийн хувьд улс төрийн шинжлэх ухааны онолын мэдлэгийг олж авах, эзэмших өргөн боломжийг агуулж байдгаараа их ач холбогдолтой.

Улс төрийн шинжлэх ухааны практик мэдлэг нь иргэд өөрсдөө нийгмийн амьдралаас олж авдаг шууд улс төрийн туршлага буюу түгээмэл шинжтэй ердийн ойлголтууд юм. Энэ нь өнөө үед хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр дамжин иргэдэд хүрдэг улс төрчдийн хэлсэн үг, яриа, илтгэл, дурсамж, улс төрийн тоймчдын тайлбарлал, сөрөг хүчний байр суурь, улс төрийн үйл явцын талаарх янз бүрийн байр суурьнаас харуулсан мэдээллүүд, батлан гаргасан хууль эрх зүйн тогтолцооны үр дүн, эсвэл үр дагавар, иргэдийн улс төрийн оролцоо, нийгмийн улс төр, эдийн засаг, соёл болон социал амьдралын түвшин зэрэг олон обьектив, субъектив хүчин зүйлийн хамаарал дахь иргэдийн ерөнхий ойлголтоос үүссэн мэдлэг юм. Иргэдийн улс төрийн талаарх ийм ердийн мэдлэг нь ихэнхдээ мэдээллийг сэтгэл хөдлөл, уламжлал, хялбаршуулсан логик болон тухайн нийгэмд хүлээн зөвшөөрөгдсөн хэм хэмжээгээр хүлээн авсан өнгөц мэдлэг юм.

Бүдүүвч 1. Иргэдийн улс төрийн ерөнхий мэдлэг бүрэлдэх үйл явц

Улс төрийн талаарх иргэдийн ердийн мэдлэг нь рационал бус бөгөөд оршин буй нийгмийнхээ улс төрийн үзэгдэл, үйл явцын утга учрыг ихэнхдээ танин мэдэж ойлгох чадваргүй байдаг. Тухайн нийгэм нь улс төр, эдийн засгийн хямралд орсон үед хүмүүс илүү ихээр улс төржиж, улс төр, эдийн засгийн үйл явцыг танин мэдэхийг эрмэлздэг хэдий ч тэдгээрийн утга учрыг ердийн мэдлэгийн хүрээнд олох боломж хязгаарлагдмал байдаг. Тиймээс иргэд улс төрийн туршлагад суурилсан ердийн мэдлэгийн хүрээнд хямралаас гарах гарцыг зааж өгөх хэн нэгэн улс төрч, эсвэл улс төрийн хүчнийг эрэн хайж, тэдний заасан чиглэл рүү уухайлан түрж, цус урсгасан хувьсгал хийхэд бэлэн байдаг онцлогтой. Гэхдээ улс төрийн амьдралын алдаа, оноон дээр бий болсон ердийн мэдлэг нь ард түмний оюун санаа, ухамсарын гүнд хадгалагдсанаар аливаа алдааг давтахаас сэргийлэх магадлалыг нэмэгдүүлдэг ач холбогдолтой зүйл юм. Албан ёсны ба албан ёсны бус боловсролын

¹²² Н.Смельзер. Социологи. УБ., 2001. х 407. ФСЭХ.

тогтолцоо, уламжлал болон практик үйл ажиллагаанаас олж авсан иргэдийн мэдлэгийг тэдний улс төрийн ерөнхий мэдлэг гэж ойлгож болно.

Улс төрийн талаарх шинжлэх ухааны болон практик мэдлэг нь иргэдийн улс төрийн боловсрол, соёлын хэмжээг дээшлүүлэхэд чухал үүрэгтэй. XX зуунд улс орнууд иргэдийнхээ боловсролыг хөгжүүлэхийн тулд, үнэ төлбөргүйгээр нийтээр нь бичиг үсэгтэн болгох хөдөлгөөн, бүх нийтийг бүрэн бус болон бүрэн дунд боловсролтой болгох төрийн бодлого хэрэгжүүлэх зэрэг олон арга хэмжээ авч ирсэн түүхтэй. Үүний үр дүнд бүх нийтийн боловсролын тогтолцоо улс орон бүрт бий болж, харьцангуй боловсролтой иргэд XXI зууны нүүр царайг тодорхойлох болсон.

Нийгмийн ухамсрын суурь үндэс нь хүний ухамсар, оюун санаа юм. Улс төрийн ухамсар бүрэлдэж төлөвших нь хүний мэдлэг, соёл боловсрол, нийгэмшилтээс гадна хувь хүний улс төр нийгмийн идэвх, оролцоо, уг оролцоогоо амьдралынхаа бодит хэрэгцээ шаардлага болгох чадвар зэрэг олон зүйлээс хамаарна.¹²³ Хүмүүсийн ухамсарын хүрээ улс төрийн мэдлэг боловсрол нэмэгдэхийн хэрээр өргөжин тэлж байдаг. Нийгмийн улс төрийн харилцаа холбооны дутмаг хөгжил нь иргэдийн эрх, эрх чөлөөгөө илэрхийлж, хэрэгжүүлэх сонирхлыг бууруулж, тэдний улс төрийн ухамсрыг төрийн удирдлагын механизмаас хөндийрүүлэхэд хүргэдэг. Үнэн хэрэгтээ аливаа хувь хүний улс төрийн ухамсар нь нийгэмд учирч буй бэрхшээл, хямралт үйл явц, бодит байдлыг мэдэрч бухимдал, дургүйцлээ илэрхийлэх юмуу, эсхүл аливаа сонирхлын бүлэг, улс төрийн нам, хүчний зорилго, үзэл баримтлалыг дэмжиж ухамсарласны үндсэн дээр бүрэлддэг. Энэ утгаараа улс төрийн мэдлэг, боловсрол нь улс төрийн ухамсарыг төлөвшүүлэхэд их ач холбогдолтой. Тухайлбал, эрх чөлөө, тэгш байдал, хүний эрх, ардчилал, шударга ёсонд итгэх итгэл үнэмшил, тэдгээрийн талаарх мэдлэг дээр аль нэгэн улс төрийн үзэл номлолыг талархан дэмжих, эсхүл эсэргүүцэх замаар улс төрийн ухамсар бүрэлддэг.

Тиймээс улс төрийн ухамсар танин мэдэхүй, мэдээллийн, үнэлэмжийн, зохицуулах, дайчлах болон нэгтгэх чиг үүргүүдтэй бөгөөд тэдгээр нь бие хүний хувьд ч, нийгмийн төвшинд ч харилцан адилгүй хэрэгжиж байдаг. Улс төрийн бодит байдлыг үзэл баримтлал, онол, номлол, сэтгэл санааны мэдрэмжгүйгээр төсөөлж ухаарах боломжгүй. Үүнээс гадна хүмүүс улс төрд оролцох нөхцөл байдалд үе үе орохдоо сонгууль, улс төрийн лоозон, мөрийн хөтөлбөрийн олон янз байдал, ухуулга сурталчилгааны учрыг нь олж мэдэхийг эрмэлздэг билээ. Тийм сонголтын нөхцлийг бүрдүүлэхэд улс төрийн ухамсрын нөлөөлөл ямар байдгийг мэдэх явдал нь гол юм.¹²⁴

Аливаа сургалтын бүхий л үйл ажиллагаа хүмүүсийг нийгэмшүүлэхэд чиглэгддэг. Гэсэн хэдий ч сургалтын агуулга суралцагчдын ашиг сонирхолд тэр бүр нийцдэггүй явдал байдаг. Гэхдээ энэ цаг үед ардчиллын гурав дахь давалгаа дэлхийн улс орнуудад ардчилсан засаглал тогтоох үйл явцыг өргөжүүлсээр байна. Энэ нөхцөлд иргэдийн улс төрийн боловсрол, улс төрийн нийгэмшилт улам чухлаар тавигдах болсон. Аливаа ард түмний улс төрийн мэдлэг, боловсрол нь улс төрийн ухамсар, улс төрийн нийгэмшилт, улс төрийн соёлоор илэрхийлэгддэг.

Улс төрийн харилцаа нь нийгмийн бүх гишүүд, хүн нэг бүрийн ашиг сонирхлыг ямар нэг хэмжээгээр хөндөж байдаг онцлогтой. Хүмүүсийн үйл ажиллагаа ямагт нийгмийн шинжтэй...хүмүүсийн харилцан үйлдлийн хүчинд социаль үйл ажиллагаа хэрэгжиж байдаг¹²⁵. Өөрөөр хэлбэл, хүмүүс улс төрийн харилцаанд орж, түүний үйлчлэлийн механизмууд тухайлбал, өөрсдийн амьдарч буй улс орны болон орон нутгийн засаг захиргааны удирдлага, “хэний гарт атгагдаж байгаа, хэн шийдвэр гаргаж байгаа, түүнийг биелүүлэх үүрэг хариуцлагыг хэн хүлээж байгаагийн талаар хамгийн ерөнхий ч гэсэн төсөөлөлтэй байх ёстой”¹²⁶ болдог байна. Хүн тухайн нийгэмд ноёрхож буй улс төрийн соёлыг өөртөө цомтгон эзэмшсэнээр засаглалын харилцааны олон талтүйл явцад татагдан орж, өөрийгөө улс төрийн соёлын нэг субъект болгон төлөвшүүлсэнээр амьдралаа авч явдаг. Үүнийг манай монголчууд эртнээс нааш “Усыг уувал ёсыг нь дагадаг” гэсэн үг хэллэгээр илэрхийлж ирсэн бөгөөд энэ нь хүмүүсийн улс төрийн нийгэмшилтийн тухай ойлголт юм.

Улс төрийн нийгэмшилт бол улс төрийн зан үйл, улс төрийн үзэл баримтлалд нөлөөлж байдаг хүний амьдралын бүх шат дахь албан ёсны ба албан ёсны бус, улс төрийн болон улс төрийн бус, зорилготой ба зорилгогүй улс төрийн сургалтын систем юм.¹²⁷ Өөрөөр хэлбэл, хүний амьдралын үйл явцад гэр бүл, ерөнхий боловсролын сургууль, их дээд сургууль, иргэний нийгмийн байгууллагууд, хөдөлмөрийн хамт олон, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, улс төрийн намууд, төр, засгийн байгууллагууд ямар нэг хэлбэр, хэмжээгээр оролцож байдаг. Энэ утгаар нь улс төрийн нийгэмшилтийг улс төрийн үнэт зүйлс, итгэл үнэмшил, дадал туршлага зэргийг ухамсартай, чиглэсэн зорилготойгоор нэвтрүүлэх буюу хүмүүст эзэмшүүлэх явдал гэж ойлгож болно. МЭӨ 430 онд Перикл “цөөхөн хүмүүс улс төрийг бүтээж чадах боловч бүх нийтээрээ түүний тухай өгүүлж чаддаг” гэжээ.

Улс төрийн нийгэмшилт бол объектив агуулгатай, маш нарийн төвөгтэй, зөрчилтэй үйл явц юм. Өөрөөр хэлбэл, улс төрийн нийгэмшилтийг зөвхөн улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэг боловсролын сургалт, улс төрийн талаарх иргэдийн ердийн практик мэдлэг хоёроор хязгаарлаж болохгүй. Учир нь иргэдийн улс төрийн нийгэмшилтэд улс төрийн дэглэм түүний мөн чанар, тухайн нийгмийн уламжлалт үнэт зүйлс, шашин шүтлэг, газар зүйн детерминизм, нийгмийн өөрчлөлт, шинэчлэл зэрэг олон обектив, субъектив хүчин

¹²³ Г.Цэнд-Аюуш. Улс төрийн ухамсар. УБ., 2012. х. 26

¹²⁴ Г.Цэнд-Аюуш. Улс төрийн ухамсар. УБ., 2012. х. 27

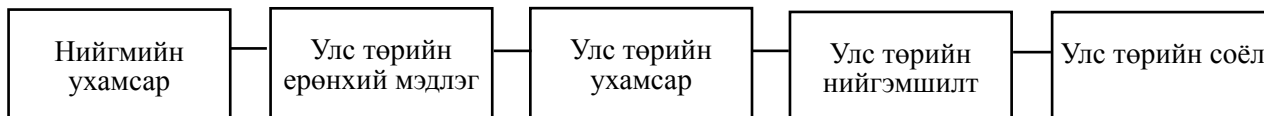
¹²⁵ Маркс.К. Энгельс.Ф. Соч.,т. 27. с. 402

¹²⁶ Ц.Ганболд. Улс төрийн шинжлэх ухаан. УБ., 2001. Х

¹²⁷ Баталов Э. Политическая культура современного американского общества. М. 1999.

зүйлс нөлөөлдөг. Тухайлбал, авторитар дэглэмтэй улс оронд хүмүүсийн улс төрийн төлөвшил, нийгэмшилт нь тухайн улс төрийн систем, түүний шинж чанарыг хадгалахад чиглэсэн байдаг. Өөрөөр хэлбэл, иргэний улс төрийн үзэл баримтлалыг хязгаарласан “албадлага”-ын шинжтэй улс төрийн төлөвшлийг бүрдүүлж өгдөг. Авторитар дэглэм нь улс төрийн плюрализмын хөгжлийг хязгаарлан нийгмийн анги давхрагуудад зориулсан улс төрийн төлөвшил, соёлын нэг хэв загварыг бий болгож, иргэдийн олонхийг дэглэм, түүний эрх баригчдад тааламжтай хандахыг тулган хүлээлгэдэг. Ийм нөхцөлд нийгмийн үндсэн хэсэг улс төрийн асуудлыг шийдвэрлэхээс зайлуулагдсан, улс төрийн идэвхийн түвшин доогуур байна. Эндээс тухайн нийгэмд улс төрийн хуучны уламжлалт болон албат (харьяат¹²⁸)-ын соёл давамгайлах нь тодорхой болдог. Улс төрийн уламжлалт соёлын гол үнэт зүйл нь тэдний овог, аймаг, үндэстэн хэлбэрээр харьяалагдаж байдаг угсаатны ашиг сонирхол юм. Энд хувь хүн өөрийгөө бие хүн гэж ухамсарладаггүй, угсаатны нийтлэгээс ялган салгаж чаддаггүй байна. Г.Алмонд, С.Верба нар “тодорхой нийгмийн соёлын систем бол улс төрийн эцсийн шалтгаан мөн” гэсэн түгээмэл зарчмыг тайлбарласан.¹²⁹

Бүдүүвч 2. Иргэдийн улс төрийн ерөнхий мэдлэгийн нийгэмд гүйцэтгэх үүрэг

Ардчилсан дэглэм нь хувь хүний эрх, эрх чөлөө, иргэдийн янз бүрийн үзэл бодлыг хүндэтгэсэн улс төрийн плюрализмыг хүлээн зөвшөөрдөг учраас иргэд улс төрд идэвхтэй оролцож, оролцооны соёл давамгайлах хандлагатай төлөвшдөг. Шийдвэр гаргахад хүмүүс оролцох, сонгуулийн эрх эдлэх, төрийн бүтцийг хянах бололцоо бэлхэн байх нь оролцооны улс төрийн соёлын онцлог шинж юм. Ардчилсан засаглал дахь иргэдийн улс төрийн туршлагыг бүрдүүлдэг үндсэн механизмууд нь сонгууль, иргэдийн оролцоо, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө юм. Сонгууль бол ардчилсан дэглэмтэй улс орнуудын бүх шатны (парламентын, ерөнхийлөгчийн, орон нутгийн) төр засаглалаа байгуулах иргэдийн улс төрийн оролцооны албан ёсны хэлбэр юм.

Иргэдийн улс төрийн оролцоо нь дан ганц сонгуулиар хязгаарлагдахгүй бөгөөд иргэд улс төрийн шийдвэрт нөлөөлөх олон арга хэрэгслүүдийг ашиглах боломжоор хангагдсан байх ёстой. Иргэд үзэл бодлоо илэрхийлэх, эвлэлдэн нэгдэх эрх нь ардчилсан засаглалын суурь зарчим юм. Иргэн ба нийгэм бүхэлдээ улс төрийн үйл явцад оролцох арга замаар улс төрийн соёлын цаашдын хөгжлийг хангахуйц улс төрийн шинэ шинэ туршлага эзэмшиж байдаг. Жан Жак Руссогийн “Нийгмийн Гэрээ” бүтээл нь бүхэлдээ улс төрийн шийдвэр гаргах түвшинд болон өөрийн онолын хүрээнд ч хувь хүний, иргэн бүрийн оролцоог чухалчилсан байдаг. Энэ нь ердөө институцийн байгуулал дээр хавсаргасан нэмэлт биш бөгөөд, институциудын үйл ажиллагаа болон түүнд оролцож байгаа бие хүмүүсийн сэтгэл зүйн чанар, хандлагын хооронд харилцан хамаарал байдаг гэдгийг баталсан төдийгүй, улс төрд оролцогч этгээдүүдэд сэтгэл зүйн нөлөөтэй юм.¹³⁰ Ж.Ж.Руссогийн онолд оролцооны үүргийг өөр хооронд нь ялгаатай тайлбарлаж, улс төрийн систем дэх оролцооны асуудалд тодорхой эдийн засгийн нөхцөл байх тухай санал дэвшүүлсэн. Руссо нийгмийг жижиг фермийн эздээс бүтэх ёстой төдийгүй, эдийн засгийн хувьд эрх тэгш, бусдаас үл хамаарсан байхыг зөвлөсөн. Түүний систем нь туйлын тэгш байдлыг шаарддаггүй бөгөөд ялгаатай байдал байх авч, тэр нь улс төрийн тэгш бус байдалд хүргэхгүй байх ёстойг сануулж байдаг. Ухаандаа, ямар ч хүн хэн нэгнийг худалдаж авахаар баян биш, ямар ч хүн өөрийгөө худалдахаар ядуу тартагтаа тулсан биш байх ёстой бөгөөд иргэний хамгийн ариун эрх нь ямар нэгэн зүйлийг эзэмшдэг байх явдал гэсэн ойлголттой байх ёстой. Улс төрийн тэгш байдал, улс төрийн хараат бус байдал нь үүнээс хамаарах тул тэр нь иргэдийн аюулгүй, бие даасан байдлын баталгаа болно¹³¹ гэж үзсэн.

Энэ нөхцөлд л хувь хүмүүсийн зохих хандлага, сэтгэлзүйн шинж чанарууд төлөвшлөө олно. Тэрхүү төлөвшилт нь чухамдаа оролцооны үйл явцаар дамжин хэрэгжинэ. Тийм учраас ардчиллын онолд оролцооны гүйцэтгэх үүрэг нь иргэдийн сэтгэлзүйн бэлтгэл болон ардчиллын чадамж, процедурыг эзэмшихүйц практик мэдлэг олгохын аль алийг багтаасан өргөн утга бүхий боловсруулан гэгээрүүлэх чадвартай юм. Тиймээс ч оролцоот системийн тогтвортой оршихын тухайд онцгой асуудал байдаггүй. Энэхүү систем нь оролцооны үйл явцын боловсруулан гэгээрүүлэх үр нөлөөгөөр дамжин өөрөө өөрийгөө тэтгэж байдаг онцлогтой. Оролцоот үйл явц нь оролцоонд шаардагдах шинж чанаруудыг өөрөө хөгжүүлэн тэтгэж байдаг. Өөрөөр хэлбэл, хүмүүс хэдий чинээ оролцоотой байна төдий чинээ оролцоонд хамрагдах чадамжаа сайжруулж байдаг. Иргэдийн оролцоонь хамтын шийдвэрийг хүлээн авахад дэм болдог бөгөөд үйл ажиллагааг нэгтгэн нийлүүлэх ач холбогдолтой байдаг.

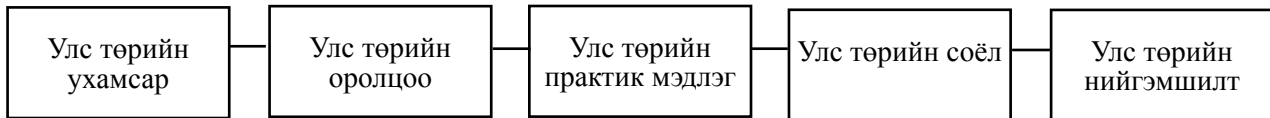
¹²⁸ Харьяатын улс төрийн соёл нь улс төрийн үйл явцад оролцогсод дуулгавартай байх, захирагдах, биелүүлэх явдлаар тодохойлогддог бөгөөд уг чанартаа албадлагын объект болж хувирдаг байна.

¹²⁹ Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильная демократия // Политические исследования. 1992. № 4

¹³⁰ К.Пейтман. “Ж.Ж.Руссо, Ж.С.Милл. Ж.Б.Х.Коул: Ардчиллын оролцооны онол”/Улс төрийн шинжлэх ухааны дээж бичиг/ Орч Ц.Батболд. УБ., 2012. X 180-185.

¹³¹ J.J.Rousseau. The Social Contract. M.Cranston (trans), 1968. P-nguin Books. 1968, 11-р тал, мөн (1913), 254-р тал.

Бүдүүвч 3. Улс төрийн оролцоо нь иргэдийн улс төрийн соёл, нийгэмшилтийг төлөвшүүлэх нь.

Ардчилсан нийгэм оршин тогтнож буй нөхцөлд иргэдийн оролцооны механизм оршин байх нь оролцоогоор дамжсан нийгэмшилт бүх хүрээнд хэрэгжих бололцоотой тийм нийгэм орших боломжийг бүрдүүлдэг. Хувь хүмүүс өөрсдийнхөө амьдрал, орчинг аль болох захирах бололцоотой байя гэвэл эдгээр хүрээн дэх эрх мэдлийн бүтцүүд нь шийдвэр гаргах үйл явцад хүмүүс оролцох бололцоотой байхаар зохион байгуулагдсан байх учиртай. Ардчилал нь үндэсний хэмжээнд нийт ард түмэн дээд зэргийн оролцоотой байхын тулд нийгмийн бусад хүрээ ардчилагдаж, улмаар нийгэмшилт буюу “нийгмийн дадлагажилт” явагдах учиртай.¹³² Иргэдийн улс төрийн оролцоо гэдэг нь шийдвэр гаргах үйл явцад (тэгш) оролцохыг хэлдэг бөгөөд “улс төрийн тэгш байдал” гэдгээр шийдвэрийн үр дүнг тодорхойлоход ижил эрх мэдэлтэй байхыг ойлгодог. Оролцооны онолд ардчилсан системийг зөв хэмээн үзэхдээ оролцооны үйл явцын хүнд тусах үр дүнгөл тулгуур болдог. Оролцооны загварыг дээд зэргийн оролт (оролцоо) шаардсан бөгөөд гаралт нь зөвхөн бодлого (шийдвэрүүд) төдий бус хүн бүрийн нийгэм, улс төрийн чадварын хөгжлийг өөртөө агуулсан, улмаар гаралтаас оролт уруу “эргэх холбоо” өгч байдаг тийм загвар гэж ойлгож болох юм.¹³³ Хүмүүсийн шинэ үе болгон нийгмийн улс төрийн соёлыг хамгаалан хадгалах, түүнийг илүү шинэ туршлагаар баяжуулан хөгжүүлэх үүрэг хариуцлагатай. Энэхүү хариуцлагыг хүн бүр мэдэрдэг, ойлгож мэддэг байх ёстой. Учир нь бие хүний улс төрийн мэдлэг, боловсрол, соёл, нийгэмшилтийн өндөр түвшин бол хөгжил дэвшлийн үндсэн нөхцөл юм.

НОМ ЗҮЙ

1. Ц.Ганболд. Улс төрийн шинжлэх ухаан. УБ., 2001. ЭКИМТО ХҮ
2. Г.Цэнд-Аюуш. Улс төрийн ухамсар: түүхэн судалгаа. УБ., 2012. “ТОДМАГНАТ” ХХК
3. Ц.Батболд. Бюрократ онолын үндэс. УБ., 2013. “ТОДМАГНАТ” ХХК
4. С.Болд. Улс төрийн ухамсар. Шинэ толь. УБ., 1998, №1
5. К. Маркс, Ф. Энгельс. Түүвэр зохиол, 1 дүгээр боть, УБ., 1969.
6. Н.Смельзер. Социологи. УБ., 2001. ФСЭХ.
7. Ж.Волф. Улс төрийн философи. Орч Б.Батчулуун. УБ., 2012. НЕРКО ХХК
8. Ред. С.Норовсамбуу, С.Пүрэв, Д.Содномгомбо. Шинжлэх ухааны коммунизм. УБ., 1988.
9. Ц.Батболд, Б.Батбаатар. Иргэдийн улс төрийн оролцоо: Монгол дахь иргэний хөдөлгөөний улс төрийн чиг хандлага. Политологи сэтгүүл. № (11) 402. УБ., 2014.
10. К.Пейтман. “Ж.Ж.Руссо, Ж.С.Милл. Ж.Б.Х.Коул: Ардчиллын оролцооны онол”/Улс төрийн шинжлэх ухааны дээж бичиг/ Орч Ц.Батболд. УБ., 2012. Соёмбо Принтинг ХХК
11. Багалов Э. Политическая культура современного американского общества. М. 1999.
12. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильная демократия // Политические исследования. 1992. № 4
13. Den Uyl, Douglas & Rasmussen, Douglas. The Philosophic Thought of Ayn Rand. Chicago: 1986. University of Illinois Press
14. К.Пейтман. Participation and Democratic Theory. L., 1970.

¹³² К.Пейтман. Participation and Democratic Theory. L., 1970. P 22-24.

¹³³ Ц.Батболд, Б.Батбаатар. Иргэдийн улс төрийн оролцоо: Монгол дахь иргэний хөдөлгөөний улс төрийн чиг хандлага. Политологи сэтгүүл. № (11) 402. УБ., 2014. х 125.

